

MARIUSZ KOPER

Z TOPONIMII ROZTOCZA

Przedmiotem niniejszego artykułu jest analiza semantyczna i strukturalna kilku toponimów Roztocza, których pochodzenie jest w mniejszym lub większym stopniu zagadkowe. Są to nazwy wsi: *Teniatyska*, *Podrusów*, oraz części wsi lub przysiółki: *Sikliwce*, *Rebizanty*, *Koszele*. Wszystkie nazwy pochodzą z gminy Lubycza Królewska oraz Susiec w powiecie Tomaszów Lubelski. Administracyjnie obszar ten należał dawniej do ziemi bełskiej oraz przemyskiej. Obecnie położony jest w południowo-wschodniej części województwa lubelskiego.

Teniatyska

Teniatyska to niewielka wieś w gminie Lubycza Królewska. Dla mieszkańców lubyckiej gminy geneza i znaczenie tej nazwy jest niejasne. Wieś ta znalazła się w dwóch opracowaniach poświęconych nazwom miejscowym pogranicza polsko-ruskiego¹. Jej udokumentowane początki sięgają XV wieku. Po raz pierwszy wzmiankowana jest w źródłach w 1472 r.² Znacznie wcześniej, bo w 1422 r. zapisany został młyn *Teniatyszcze*, nadany razem

---

Mgr Mariusz KOPER – doktorant Katedry Języka Polskiego KUL; adres do korespondencji: ul. Żwirki i Wigury 48, 22-680 Lubycza Królewska.

¹ B. C z o p e k, *Nazwy miejscowe dawnej ziemi chełmskiej i bełskiej (w granicach dzisiejszego państwa polskiego)*, Wrocław 1988, s. 45, 120, 142, 196; T. P l u s k o t a, *Nazwy miejscowe ziem ruskich Rzeczypospolitej XVI-XVIII w.*, Bydgoszcz 1998, s. 36.

² A. J a n e c z e k, *Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo bełskie od schyłku XIV do początku XVII wieku*, Warszawa 1993, s. 150.

z kniastwem lubyckim dwóm Wołochom - *Jakubowi i Miczkowi*³. Jak stwierdza wnikliwy historyk osadnictwa, Andrzej Janeczek, fakt ten nie przesądza „ani istnienia, ani nieistnienia wsi o tej samej nazwie graniczącej z Lubiczą”⁴. Z całą pewnością możemy jednak stwierdzić, że miejscowość ta została zasiedlona przez osadników wołoskich, którzy w 1507 r. zgłosili do opodatkowania 200 hodowanych owiec⁵. Kilkadziesiąt lat później wieś ujawnia również swego wójta – kniazia. W XVI-XVIII wieku należała do dóbr krzesłowych wojewodów bełskich jako uposażenie ich urzędu⁶. Późniejsza dokumentacja źródłowa *Teniatysk*, którą możemy prześledzić w ciągu kilku wieków, ujawnia nam następujące warianty fonetyczne i morfologiczne tej nazwy: *Teniatyszcz* 1531 *ŹDz XVIII/1* s. 244, *Teniatyska* 1578 *ŹDz XVIII/1* s. 207, *Tenetyszcze* (1679) 1884 SG V s. 458, w *Tenetykach* (1744) 1893 SG XII s. 709, *Tyniatysko* 1859 Chrzan, *Tenetiska (Tyniatyska)* 1873 Sch s. 109, *Tenetyška (Tyniatyska)* 1880 Sch s. 268, *Tenetyška // Teniatyska* 1893 SG XII s. 293, *Tyniatyska // Teniatyska* 1893 SG XII s. 709, *Teniatyska* 1937 MTP, ts. 1999 Mapa.

Teresa Pluskota w pracy poświęconej nazwom miejscowym ziem ruskich *Teniatyska* zalicza do nazw odosobowych, odimiennych (*Tyn* + suf. *-at* + suf. *-yszcz // -ys'k*)⁷. Do nazwy tej porównuje także podstawę *tyn* ‘plot, mur’⁸. Ta ewidentnie błędna etymologia, nie tłumacząca się słowotwórczo jako forma odantroponimiczna, nie ma potwierdzenia w metryce toponimu. Pluskota zakłada najprawdopodobniej wyjściową podstawę toponimu z *Tyn-*, której nie notuje nawet w historycznych zapisach. Tymczasem późniejsze formy *Tyniatysko*, *Tyniatyska* wiążą się z przejściem nieakcentowanego *e < y* przed spółgłoską sonorną *N*. Tę fonetyczną zmianę obserwujemy w drugiej połowie XVIII wieku. Pierwszy zapis *Tyniatysko* pochodzi z 1859 r.⁹ Autorka ogranicza materiał źródłowy pracy tylko do XVI-XVIII wieku. Wycinkowa podstawa źródłowa nie uwzględnia kilku innych wariantów fonetycznych badanej nazwy.

³ Tamże.

⁴ Tamże.

⁵ W. B o n d y r a, *Słownik geograficzny województwa zamojskiego*, Lublin–Zamość 1993, s. 118.

⁶ Tamże.

⁷ Dz. cyt., s. 36.

⁸ A. B r ü c k n e r, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927, s. 589.

⁹ Por. C z o p e k, dz. cyt., s. 120.

Autorka studium onomastycznego o dawnej ziemi chełmskiej i bełskiej – Barbara Czopek – zalicza nazwę do kulturowych¹⁰. W ramach zróżnicowanego znaczeniowo materiału nazewniczego wyodrębnia klasy szczegółowe dla tego typu nazw. Toponim *Teniatyska* należy np. do nazw gospodarczych, czyli związanych z rolnictwem, przemysłem, wytwórczością i osadnictwem¹¹. Niestety, autorka nie podaje interesującej nas podstawy nazwy. Wiemy tylko, że nazwa ta jest derywowana, a jej podstawą jest rzeczownik¹². Sądząc po formach zanotowanych przez autorkę w dokumentacji źródłowej, nie jest to raczej leksem *tyn*. Najprawdopodobniej Czopek wiązała to miano z ukraińską podstawą – apelatywem *teneta*, *-et* ‘sidła, sieci’¹³, notowanym zwykle w liczbie mnogiej. Nie uwzględniła jednak w swojej dokumentacji źródłowej zapisu z drugiej połowy XVII wieku – *Tenetyszczce*. Zgodnie z tą interpretacją nazwa ta określałaby wtedy miejsce, na którym dawniej zakładano sidła lub sieci. Swoją strukturą nawiązywałaby do nazw typu *Młynisko* ‘miejsce, gdzie uprzednio znajdował się młyn’¹⁴, *Hucisko* ‘miejsce po zniesionej hucie’¹⁵. Sufiks *-isko* w nazwach tego typu oznacza miejsce związane z jakimś obiektem kulturowym (*nomina loci*) i pełni w nich funkcję przestrzenną. Uważany jest za polski nowotwór językowy, por. stp. *-iszczce*¹⁶. Geneza obu sufiksów nie jest do końca jasna¹⁷. W języku staropolskim jeszcze do XVI wieku używany był sufiks *-iszczce*, por. *pastwiszczce*, *grodziszczce*¹⁸. Spotykany i dzisiaj w nazwach pogranicza polsko-ruskiego (wschodnia Lubelszczyzna) tłumaczy się zapewne wpływem gwar ukraińskich, por. *Gliniszczce* // *Glinisko*¹⁹. Zapis z drugiej połowy XVI wieku wiąże się bezpośrednio z wymianą sufiksu *-iszczce* > *-iska* (*Teniatyszczca* > *Teniatyska*). Jeszcze jednak forma z XVII wieku – *Tenetyszczce* – wraca do pierwotnego formantu. Najprawdopodobniej wiązać ją należy z wpływem języka ukraińskiego.

¹⁰ Zob. W. T a s z y c k i, *Słowiańskie nazwy miejscowe (ustalenie podziału)*, Kraków 1946; przedruk w: *Rozprawy i studia polonistyczne*, t. I, Wrocław–Kraków 1958, s. 261 (dalej cyt. według tego wydania).

¹¹ C z o p e k, dz. cyt., s. 42.

¹² Tamże, s. 45.

¹³ *Słownik ukraińsko-polski*, red. S. Hrabec, P. Zwoliński, Warszawa 1957, s. 759.

¹⁴ *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk i in., t. IV, Wrocław 1963-1965, s. 297.

¹⁵ SG, III, s. 229.

¹⁶ S. R o s p o n d, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Wrocław 1979, s. 200.

¹⁷ Zob. C z o p e k, dz. cyt., s. 27; A. B ań k o w s k i, *Zmiany morfemiczne w toponimii polskiej*, Wrocław 1982, s. 97-99; R o s p o n d, dz. cyt., s. 200-201.

¹⁸ R o s p o n d, dz. cyt., s. 200.

¹⁹ M. Ł e s i ó w, *Terenowe nazwy własne Lubelszczyzny*, Lublin 1972, s. 105.

Tkwiący w nazwie ukraiński apelatyw *teneta* można kojarzyć zarówno z sieciami rybackimi, jak też siłłami na zwierzynę oraz ptactwo²⁰. Etymologia podstawy badanej nazwy wydaje się jasna. Brückner oraz M. Vasmer, którzy podają ten apelatyw także w formie singularnej (scs. *teneto*, *toneto*), łączą go z pierwiastkiem *ten-* ‘naciągać’, ‘wiązać’²¹, por. łac. *teneo*, *-ere* ‘trzymać’, *tendo* ‘naciągać, rozciągać’, lit. *tempti*, *temptiu* ‘ciągnąć, naciągać’²². W tej samej grupie wyrazowej mieści się *cięciwa* (scs. *tętiva*), czyli ‘napięty sznur, struna w łuku’, ale również ‘sznurek, drut okalający rybacką sieć’, por. lit. *tinklas*, scs. *tonja* ‘sieć’²³. Słusznie więc Sreznewskij kojarzy także *teneto* z sieciami rybackimi²⁴. Do formy tej porównuje apelatyw *tonia*, czyli ‘miejsce, gdzie się łowi ryby’²⁵, ale też ‘sieć na ryby’²⁶. Niewykluczone, iż w przypadku Teniatysk miejscem tym mogła być rzeka Sołokija, przepływająca przez wieś. To na niej zapewne powstał wspomniany w zapisach młyn wodny.

Na podstawie pierwszego udokumentowanego zapisu oraz tkwiącej w nim podstawy możemy przypuszczać, że młyn *Teniatyszcze* nawiązuje swoją formą do osady, której tradycje mogą sięgać nawet okresu staroruskiego. Przypomnijmy, że teren ziemi bełskiej, z którego pochodzi to miano, legitymuje się dawnym osadnictwem. W niektórych nazwach miejscowych tego obszaru możemy się dopatrywać nawet metryki staroruskiej. Nieopodal położona wieś *Lubycza Królewska* < *Lubicz* swoją formą może sugerować, że jeszcze przed powstaniem wsi miał tu swoją siedzibę staroruski gród. Struktura toponimu *Lubicz* przypomina nazwy staroruskie typu *(Po)Telicz*, *Halicz*, *Smotrycz*²⁷. Wszystko wskazuje więc na to, że *Lubicz* był nazwą starej, zaginionej ruskiej osady, do której nawiązywała nowo założona wieś²⁸. Jeszcze w XIX wieku w części Lubyczy zwanej *Kniaziami* jedno z pól nazywano *Horodyszczem*²⁹.

²⁰ *Ukrains'ko-rosijs'kij słownik*, red. I. M. Kiričenko, t. VI, Kijew 1963, s. 29.

²¹ B r ü c k n e r, dz. cyt., s. 64; M. V a s m e r, *Etymologiczeskij słowar' ruskogo jazyka*, t. IV, Moskwa 1973, s. 42.

²² Tamże.

²³ Tamże.

²⁴ I. I. S r e z n e w s k i j, *Mater'aly dl'a slowar'a drewnerusskago jazyka po pis'mennym pam'atnikam*, t. III, Petersburg 1903, s. 947-948.

²⁵ Tamże, s. 979.

²⁶ B r ü c k n e r, dz. cyt., s. 64.

²⁷ W. M a k a r s k i, *Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego do połowy wieku XIV*, Lublin, s. 225.

²⁸ Tamże.

²⁹ SG, V, s. 459.

Również i w tej nazwie możemy się dopatrywać starej tradycji grodowej. Niewykluczone więc, że w nazwie *młyn Teniatyszcze* zachowany jest relikw stary osady, a nowsza forma kontynuuje stary proces osadniczy³⁰. W ten sposób *młyn Teniatyszcze* byłby nazwą wtórną do starszej, nie zanotowanej w źródłach wsi *Tenetysszcze*.

Przejście *et* > *'at* (*Tenetysszcze* > *Teniatyszcze* > *Tenetysska* > *Teniatyska*) należałoby tłumaczyć wyrównaniem do typu morfologicznego nazw na *-'atyn* charakterystycznych dla tego obszaru, zob. *Staniatyno*, *Mysłatyn*, *Szczepiatyn*³¹.

W powyższej interpretacji genezy toponimu *Teniatyska* niepokoi niezgodność zakładanego procesu rozwoju formy *Tenetysszcze* > *Teniatyska* z chronologią zapisów tej nazwy, które sygnalizują pierwszeństwo formy *Teniatyszcze*, a wtórność *Tenetysska*, *Teniatyska*. Inna możliwość interpretacji badanej nazwy ujawni się, jeśli założymy pierwotną, wyjściową formę *Teniatyszcze*. Wtedy należałoby nazwę młyna traktować jako wtórną do starej zaginionej ruskiej osady **Teniatyn* (pol. **Tenięcin*). Trzeba by wtedy założyć derywację dezintegracyjną, por. *lubelski* : *Lublin*, *krzeszowski* : *Krzeszowice*. Swoją strukturą morfologiczną *Teniatyn* przypominałby wtedy inne nazwy pogranicza polsko-ruskiego z dzierżawczym formantem *-in*, takie jak *Chłopiatyn*, *Telatyn*, *Goniatyn* // *Honiatyn*³². W toponimie *Teniatyn* tkwiłaby wówczas nazwa osobowa – hipokoristicum **Teniata* (pol. **Tenięta*), ta z kolei mogłaby pochodzić od imienia staroruskiego *Terentij*³³. Zostałaby ona utworzona w wyniku dezintegracji podstawy, jak nie zapisane imię **Ter'ata* w nazwie wsi *Teratyn* w tejże ziemi bełskiej³⁴. Późniejsze zapisy z *n* twardym mogłyby wiązać się z przejawem wyrównania do struktur typu *bogaty*, *garbaty* lub też adideacją do apelatywu *teneta*, por. *Pełnatyczne* < *Pełniatyczne* (wieś w powiecie Przeworsk)³⁵. Zmiana formy toponimu **Teniatyn* > *Teniatyszcze* wiązałyby się

³⁰ Określenie nazwy osady na podstawie istniejącego już punktu geograficznego to częsty sposób charakterystyki nowo zakładanej miejscowości, por. *Hadle Szklarskie*, wieś w powiecie Przeworsk, której nazwa nawiązuje do mikrotoponimu *Hodle Pole*, ten z kolei jest najprawdopodobniej znakiem zaginionej osady; *Komańcza*, wieś w powiecie Przeworsk – nazwa wsi wołoskiej wtórna lub równoległa do hydronimu o tej samej nazwie (W. M a k a r s k i, *Nazwy miejscowości dawnej ziemi sanockiej*, Lublin 1986, s. 69, 88-89).

³¹ C z o p e k, dz. cyt., s. 59, 132.

³² Tamże.

³³ T. S k u l i n a, *Staroruskie imiennictwo osobowe*, cz. 2, Wrocław 1974, s. 223.

³⁴ C z o p e k, dz. cyt., s. 58, 59.

³⁵ W. M a k a r s k i, *Nazwy miejscowości dawnej ziemi przemyskiej*, Lublin 1999, s. 200.

z założeniem nowej osady wołoskiej na miejscu opustoszałym, kiedyś zasiedlonym jak w wypadku Lubyczy, por. *Radomie* > *Radymno*³⁶.

Na podstawie późniejszych zapisów obserwujemy tzw. proces pluralizacji nazwy: *Teniatyszcze* > *Teniatyszczka* > *Teniatyska*. Wahania między formą singularną a pluralną spotykamy także w innych nazwach miejscowych pogranicza, por. *Siedliszcze* // *Siedliska*, *Okop* // *Okopy*, *Most* // *Mosty*³⁷. Są one wynikiem oddziaływania korespondujących ze sobą nazw pluralnych lub też konsekwencją zmian nazywanego obiektu. Pluralizacja toponimów może mieć związek z podziałem miejscowości na dwie lub więcej części³⁸. Bardzo często warianty pluralne współistnieją przez dłuższy czas z formą singularną. Najczęściej jednak to forma liczby mnogiej zwycięża, wypierając pierwotny model³⁹. Niejednokrotnie zachodzić może proces odwrotny, tj. singularyzacja nazwy np. w toponimie *Kowal* < *Kowale* (miasto w województwie wrocławskim)⁴⁰.

Podrusów

Podrusów to dawniej wieś w powiecie biłgorajskim, w gminie Majdan Sopocki⁴¹. Obecnie jest to około dwudziestu gospodarstw w gminie Susiec, z których część należy do Ciotuszy Starej, a część do Majdanu Sopockiego. Podobnie jak w przypadku *Teniatysk* nazwa ta dla mieszkańców susieckiej gminy jest niejasna. Co niektórzy tylko, puszczając wodze wyobraźni, twierdzą, że oznaczała miejsce położone „*pod Rusami*”, czyli niedaleko dawnej Rusi. W świetle zachowanej dokumentacji źródłowej ta hipoteza interpretacyjna jest nie do przyjęcia. Metryka osady nie należy do starych. Cały obszar susieckiej gminy należy raczej do późno kolonizowanych. Jeszcze w XV wieku ziemie te były bardzo słabo zaludnione, a sprawujące nad nimi władzę starostwa zameckie i bełskie nadzorowały służbę leśną oraz królewskich łowców. Dokumenty z tamtego okresu, informujące nas o pasie starostwa zameckiego po prawej stronie Tanwi, zaznaczają tylko, że „w tych lesiech

³⁶ Tamże, s. 220.

³⁷ C z o p e k, dz. cyt., s. 44.

³⁸ A. B a ń k o w s k i, *Zmiany morfemiczne w toponimii polskiej*, Warszawa 1982, s. 49.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ S. R o s p o n d, *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Wrocław 1984, s. 162.

⁴¹ SG, VII, s. 466.

jest rzek czystych, płynących dosyć, na których by mogły wsi zasiadać⁴², poza tym „są łowiska wielkie i dwory w borach pobudowane, w których łowcy zimą i lecie przemieszkują, bo zwierz gęsty”⁴³. Późna dokumentacja osady oraz defekt źródłowy sprawiają, że nazwa ta jest trudna do zinterpretowania. Dysponujemy jedynie zapisami z XVIII i XIX wieku: *Podruszów* 1793 Mappa, *Podruszczów* Tabella s. 100, *Podruszczow* 1827 Kolberg, *Podrusów* 1887 SG VII s. 466.

Nazwa *Podrusów* znalazła się również w pracy Czopek⁴⁴. Autorka zalicza ją jednak do niejasnych⁴⁵. Jest to nazwa zagadkowa, choć jej struktura wydaje się czytelna. Niewątpliwie zbudowana jest z prefiksu lokalizującego *pod-*, rdzenia *-rus-* < *-rusz(cz)-* oraz sufiksu *-ów*. Ze względu na występujący przyrostek i sufiks nazwę tę możemy porównać do toponimów typu *Podbaranów*, *Podgrabów*, *Podrusinów*⁴⁶. Są to nazwy miejscowe opisujące miejsce lub obiekt poprzez wskazanie na różnego typu zależność od innego miejsca lub obiektu. Najczęściej są to nazwy sąsiednich wsi *Podbaranów* : *Baranów*, *Podgrabów* : *Grabów*, *Podrusinów* : *Rusinów*. Jest to podgrupa toponimów nazywanych „relacyjnymi”⁴⁷. W świetle zachowanych dokumentów możemy więc przypuszczać, że interesujący nas *Podrusów* swoją formą nawiązuje do jakiejś osady **Ruszów* // **Ruszczów* > **Rusów*, ta z kolei byłaby nazwą dzierżawczą od nazwy osobowej *Ruszcz*, *Ruszcza*, pozostającej w związku z *rusy* ‘człowiek rudawy’⁴⁸. *Słownik staropolskich nazw osobowych* notuje zarówno formy *Ruszcza*, jak i *Rus* // *Rusz*⁴⁹. Podobnie również współczesny onomasticon zawiera nazwiska *Rusz*, *Ruszcz* oraz pochodne *Ruszczyc*, *Ruszczyk*, *Ruszczak*. Co ciekawe, nazwę miejscową *Ruszów* notujemy w powiecie Zamość. O niej w swoim studium pisze Czopek⁵⁰. Wobec znacznej odległości osad wątpliwe jednak wydaje się twierdzenie, że *Podrusów* < *Podruszczów* z gminy

⁴² A. J a b ł o n o w s k i, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Ziemia Ruska. Ruś Czerwona*, cz. II, Warszawa 1903, s. 395, ŻDz XVIII/2.

⁴³ Tamże, s. 453.

⁴⁴ Dz. cyt., 187.

⁴⁵ Tamże, s. 84.

⁴⁶ Zob. M. K a r a ś, *Nazwy miejscowe typu Podgóra i Zalas w języku polskim i w innych językach słowiańskich*, Wrocław 1955, s. 19, 21, 25.

⁴⁷ Za: *Polskie nazwy własne*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa, s. 198-199.

⁴⁸ K. R y m u t, *Nazwiska Polaków*, Wrocław 1991, s. 223.

⁴⁹ *Słownik staropolskich nazw osobowych*, pod red. W. Taszyckiego, t. IV (N-R), Wrocław 1974-1976, s. 517, 521.

⁵⁰ Dz. cyt., s. 60, 89, 190.

Susiec bezpośrednio koresponduje ze znacznie oddalonym *Ruszowem* koło Łabuń w powiecie zamojskim.

Z uwagi na brak w bliskim sąsiedztwie miejscowości **Ruszów // *Ruszców* bardziej prawdopodobna wydaje się inna możliwość objaśnienia badanej nazwy. Niewykluczone, że nawiązuje ona do nie zanotowanej nazwy topograficznej lub wodnej **Rusiec*, analogicznej do nazw pobliskich osad, por. *Susiec*, pierwotnie najprawdopodobniej **Suszec* od przymiotnika *suchy* na oznaczenie piaszczystego, nieurodzajnego terenu⁵¹. Wtedy powstała od wyrażenia przyimkowego *pod Ruścem*, substantywizowanego za pomocą przyrostka *-ów*, nazwa **Podruśców // Podruszczów* zawierałaby grupę *szcz < śc* w wyniku ucieczki od mazurzenia, por. podkrakowska *Ruszcza*, notowana także jako *Ruśca* i *Rusiec*⁵². Nazwa **Podruśców > Podrusów* swoim wzorcem semantycznym i formalnym nawiązywałaby do toponimów typu *Podgrabów : pod grabem*, *Podsosnów : pod sosną*⁵³. Formy *Podrusów* i *Podruszów* należałoby traktować jako jeszcze inne warianty z uproszczoną grupą *śc > s* oraz *szcz > sz* w wyniku adideacji do *ruszać* i *rusy*.

W nazewnictwie tej części Roztocza spotykamy wiele toponimów z formantem *-ów* wzorowanych na nazwach dzierżawczych i pamiątkowych, por. *Tomaszów*, *Józefów*, *Stanisławów*⁵⁴. Ze względu na *pod* badana nazwa nawiązywałaby do tworów w rodzaju *Podlas* (MK), *Podpole* (MK), *Podsusiec* (UN, s. 120) czy też *Podrusówki* (MK). Ta ostatnia nazwa z sufiksem deminutywnym *-ki* bezpośrednio nawiązuje swoją formą do niedaleko położonej osady *Podrusów*. Ukryta w nazwie *Podrusów* forma **Rusiec* mogła mieć związek z jakimś zbiornikiem wodnym, np. *Rusy Potok*, *Rusy Staw*. Wtedy mieściłaby się w grupie hydronimów *Różaniec*, *Rusawa*, *Ruda*, oznaczających kolor wody⁵⁵, lub też nazw topograficznych, charakteryzujących miejsce ze względu na jego naturalne właściwości. Przymiotnik *rusy* określałby wtedy rdzawy, czerwony kolor gruntu, gleby. Ta druga możliwość objaśnienia wydaje się bardziej prawdopodobna z uwagi na stosunkowo liczne nazwy terenowe

⁵¹ M a k a r s k i, *Nazwy miejscowości dawnej ziemi przemyskiej*, s. 265.

⁵² R o s p o n d, *Słownik etymologiczny*, s. 334.

⁵³ W. T a s z y c k i, *Rzekomo dzierżawcze nazwy miejscowe*, „Język Polski” 22(1937), s. 104-111; przedruk w: *Rozprawy i studia polonistyczne*, t. I, Wrocław-Kraków 1958, s. 217-218.

⁵⁴ Oddział Topograficzny Sztabu Generalnego WP, Państwowe Przedsiębiorstwo Geodezyjno-Kartograficzne, Wojskowe Zakłady Kartograficzne, *Mapa topograficzna Polski. Tomaszów Lubelski. Skala 1 : 100 000*, Warszawa 1999.

⁵⁵ J. R i e g e r, *Nazwy wodne dorzecza Sanu*, Wrocław 1969, s. 140-142.

Rudki, mające związek z błotem oraz zbierającą się na jego powierzchni rudą żelazną. Przypomnijmy, że jeszcze w XVIII wieku teren susieckiej gminy był jednym z głównych ośrodków przemysłowych ordynacji zamojskiej. Szczególnie dobrze rozwijał się tutaj przemysł metalurgiczny oraz leśnictwo. Większość prymitywnych manufaktur upadła jednak w pierwszej połowie XIX wieku. Po drugiej wojnie światowej w wyniku reformy rolnej folwarki ordynacji zamojskiej i inne majątki obszarnicze przeszły w ręce chłopów. W trosce o ochronę środowiska nie lokowano już na Roztoczu większych zakładów przemysłowych. Do dzisiaj jednak przetrwały nazwy mówiące o wypalaniu żelaza z ród darniowych (*Fryszarka*) czy zakładach obróbki metalu (*Hamernia*).

Sikliwce, Rebizanty

Sikliwce to część wsi Rybnica w gminie Susiec. Pierwsza notka o tej nazwie miejscowej pojawia się w inwentarzach z końca XVI, a informuje o młynie *Sikliwców* i *Świdów* na Potoku Łosinieckim⁵⁶. W przeciwieństwie do Teniatysk metryka osady nie należy do starych. Jej późniejsza dokumentacja źródłowa ujawnia nam następujące zapisy: *Sikliwce Młynarze* 1793 SUM, *Sikliwce Drugie* 1970 UN 120 s. 20, *Sikliwce Pierwsze* 1970 UN 120 s. 20, *Sikliwice* 1999 Mapa.

Sikliwce należą do kategorii nazw etnicznych⁵⁷. Charakteryzują one miejscowość ze względu na jej mieszkańców na podstawie właściwości zamieszkałego przez nich skrawka ziemi, pochodzenia z pewnej okolicy lub miejscowości. Nazwy etniczne należą do starych typów nazewniczych. Niejednokrotnie odnoszą się do małych osad położonych w dolinach rzek i potoków. W nazewnictwie tej części Roztocza pojawiają się wyjątkowo rzadko. Zapis z XVIII wieku nieopodal położonej wsi *Łosinice* (Mappa) < *Łosiniec* sugeruje, że wtórnie w pewnym okresie była to również nazwa etniczna charakteryzująca mieszkańców terenu, na którym żyły łosie. Podobnie zapis z połowy wieku XIX *Szusice* (KDP) < *Susiec* < *Suszec określa ludzi zamieszkałych na suchym, nieurodzajnym obszarze. W obu przypadkach są to formy przejściowe i wtórne do znacznie wcześniej zanotowanych, pierwotnych zapisów.

---

⁵⁶ W. W ó j c i k o w s k i, L. P a c z y ń s k i, *Roztocze. Przewodnik*, Warszawa 1986, s. 204.

⁵⁷ T a s z y c k i, *Słowiańskie nazwy*, s. 262.

Ze względu na metrykę można je zaliczyć do nazw wtórnie etnicznych wzorowanych na typie nazw na *-ice*. Podobnie może być również w przypadku nazwy *Sikliwce* jako wtórnej do wcześniejszej *Sikliwiec*. Wahania między formą singularną i pluralną spotykane są w wielu nazwach miejscowych pogranicza, por. *Berezowiec // Berezowce, Dębowiec // Dębowice, Wisłowiec // Wisłowice*. Zdaniem Czopek są one przejawem tworzenia nazw pozornie patronimicznych w XVIII i XIX wieku⁵⁸.

Nie wnikając w pierwotny charakter nazwy *Sikliwiec*, z całą pewnością możemy jednak stwierdzić, że odnosi się ona do środowiska wodnego. Niewykluczone, iż dzisiejszy Potok Łosiniecki, nad którym położony jest ten przysiółek, w pewnym okresie nazywany był przez miejscowych także *Sikliwcem*. Wydaje się to tym bardziej prawdopodobne, gdyż dawniej rzeczka ta nazywana była również *Kuryłówką, Rybnicą* oraz *Szuskiem*. Do dnia dzisiejszego używane są przez tutejszych mieszkańców jeszcze inne formy na określenie tej samej rzeki. Są nimi *Wołnianka, Wełniaczka* czy też *Wojniaczka*. Nazwa *Sikliwiec* określałaby wtedy **sikliwy // siklawy*, tryskający potok. Swoją strukturą reprezentowałaby typ słowotwórczy toponimów pochodzących od podstaw przymiotnikowych z substantywizującym formantem *-ec*, por. wyżej *Susiec*. Podstawa badanej nazwy – przymiotnik **sikliwy* – reprezentuje typ słowotwórczy z sufiksem *-liwy*. Służy on do tworzenia przymiotników od podstaw czasownikowych lub rzeczownikowych, por. *kradliwy, żarliwy, smrodliwy, zwadliwy, wstydlivy*⁵⁹. Stosunkowo rzadkie formacje przymiotnikowe z sufiksem *-ljawy*⁶⁰ (*koślawy, suchorlawy, chuderlawy*) spowodowały wyrównanie przymiotnika *siklawy* do liczniej reprezentowanego wzorca na *-iwy*. W nazwie tej możemy się doszukiwać związku roztoczańskich *Sikliwców* z wodospadami górskimi na Podhalu, zwanymi regionalnie *siklawami* lub *siklawicami*. *Siklawą* nazywany jest np. jeden z wodospadów w Dolinie Pięciu Stawów. Ze względu na tkwiącą podstawę, roztoczańskie *Sikliwce* nie są nazwą izolowaną pośród nazw miejscowych Polski, por. *Siklawą* (folwark w powiecie łódzkim)⁶¹.

Z czasem nazwa *Sikliwiec* przeszła na mieszkańców tej okolicy, czyli *Sikliwców*. Nazwę osobową *Sikliwiec* należy wiązać z przymiotnikiem **sikliwy* (*// siklawy*) w odniesieniu do osoby czy grupy osób charakteryzowanych

⁵⁸ Dz. cyt., s. 27.

⁵⁹ J. Ł o ś, *Gramatyka polska*, cz. II, Lwów 1925, s. 22.

⁶⁰ Tamże, s. 21.

⁶¹ SG, X, s. 605.

ze względu na środowisko, w jakim dana społeczność się znajduje. *Sikliwiec* to nie człowiek *sikliwy // *sikający*, ale zamieszkujący tereny w pobliżu tryskających, „sikających” roztoczańskich potoków i strumieni. Na kilku z nich zostały założone młyny wykorzystujące siłę spadającej wody. Z nazwą tą korespondują nieopodal znajdujące się progi nad Tanwią, zwane *Szumami* lub *Szypotami*. W obu przypadkach są to nazwy fizjograficzne pochodzące od apelatywów *szum* ‘szumiący wodospad’, także ‘szum wody’⁶² oraz *szypot* ‘miejsce, gdzie woda szumi; mały kamienisty wodospad’⁶³.

Inwentarze z końca XVIII wieku notują również osoby o takim nazwisku: *Iwan Sikliwiec*, *Fedko Sikliwiec*⁶⁴. Nazwa osobowa jest tutaj wtórna do wcześniejszej etnicznej – przezwiska, charakteryzującego mieszkańców ze względu na zamieszkiwany przez nich skrawek ziemi. Z czasem zmieniła swój typ semantyczny, przechodząc z kategorii nazw etnicznych do rodowych. Zapis z końca XVIII wieku – *Sikliwce Młynarze* – informuje nas, że rodzina *Sikliwców* trudniła się zawodowo młynarstwem.

Proces antroponimizacji zaszedł także w innej nazwie miejscowej tego obszaru. W nieopodal położonej wsi Huta-Szumy jeden z przysiółków nosi miano *Rebizanty*. Toponim ten należy wiązać z nazwą rodową od nazwy osobowej *Rebizant*, tę zaś z apelatywem *rebelizant*, *rebeliant* ‘przeciwny, nieposłuszny prawu’⁶⁵. W toponimie *Rebizat* < *Rebelizant* obserwujemy uproszczenie fonetyczne w nazwach miejscowych, polegające na skróceniu wyrazu poprzez częściowe usunięcie jednej z dwóch podobnych i następujących po sobie sylab, por. *sześćościan* > *sześcian*, *tragikokomiczny* > *tragikomiczny*, *człowiek* > *człek*. Nazwa *Rebizanty* określała dawniej mieszkańców obszarów przygranicznych, trudniących się handlem oraz przemysłem. Słownik geograficzny z przełomu XIX i XX wieku informuje nas o mieszkańcach tego obszaru jako o ubogiej, ale oświeconej i „zabiegłej” ludności, która z uwagi na kiepskie warunki życia oraz nieurodzajne gleby trudniła się m.in. przemycałnictwem okowity⁶⁶. Warto przy tej okazji wspomnieć, że omawiane wsie położone były w tym czasie na granicy dwóch zaborów: rosyjskiego oraz austriackiego. W sąsiedniej miejscowości Paary, a także w niedalekich Maziałach, istniały nawet posterunki straży granicznej. Z czasem nazwa *Rebizant*

⁶² M. J u r k o w s k i, *Ukraińska terminologia hydrograficzna*, Wrocław 1971, s. 50.

⁶³ Tamże, s. 48.

⁶⁴ *Inwentarz Klucza Zamechskiego*, 1789 (AP Lublin, Ordynacja Zamojska).

⁶⁵ *Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. V, Warszawa 1912, s. 490.

⁶⁶ Zob. SG, II, s. 775 (*Grabowica*); VII, s. 854 (*Par*).

zmieniła swoją kategorię, przechodząc z pierwotnego przezwiska odapelatywnego do kategorii nazw rodowych.

Współczesne zapisy informują nas o rozbudowie przysiółka *Sikliwce* oraz jego podziale na dwie części. Powstały w ten sposób nazwy *Sikliwce Drugie* oraz *Sikliwce Pierwsze* z liczebną przydawką lokalizującą, charakteryzującą położenie obiektu w odniesieniu do sąsiedniego osiedla. Na oznaczenie tego typu ojkonimów P. Bąk wprowadził termin *nazwy filialne*⁶⁷. Dotyczą one pary lub większej ilości osad pozostających w zależności genetycznej od siebie. Najczęściej dotyczą miejscowości sąsiednich, a przydawki numeryczne informują nas o metryce osady.

Ostatni zapis: *Sikliwice* < *Sikliwce*, wiąże się z ucieczką od typu morfologicznego nazw na *-ce* charakterystycznego w mniejszym lub większym stopniu dla toponimii ruskiej, zwłaszcza ukraińskiej, por. *Podh(o)rodce* (zamiast pol. **Podgrodzice*) > *Podhorce*, *Morawce* (pol. *Morawice*) > *Morańce*⁶⁸.

Koszele

W bliskim sąsiedztwie Sikliwców, po drugiej stronie Potoku Łosinieckiego, położony jest kolejny przysiółek Rybnicy – *Koszele*. W przeciwieństwie do pozostałych toponimów przedstawionych w niniejszej pracy podstawa oraz typ semantyczny nazwy wydaje się całkiem jasny. Ze względu jednak na to, że mylnie została ona zaklasyfikowana przez autorkę studium o nazwach ziemi chełmskiej i bełskiej, poddana zostanie również analizie semantyczno-strukturalnej.

Czopek, biorąc pod uwagę współczesną formę zapisu, nazwę tę zalicza do pluralnych – gospodarczych. Niestety, po raz kolejny nie podaje interesującej nas podstawy. Najprawdopodobniej ma tutaj na myśli apelatyw *kosz* lub *koszela*, może ludzi trudniących się wyrobem plecionych koszy z wikliny lub słomy. Wiąże ją więc z wytwórczością, przemysłem wikliniarskim. Ta hipoteza interpretacyjna nie ma potwierdzenia w źródłach historycznych. Ponadto struktura toponimu, którego wykładnikiem słowotwórczym jest końcówka fleksyjna w formie pluralnej, zupełnie nie motywuje takiego wzorca semantycznego. *Koszele* bowiem to typowa nazwa rodowa od nazwy osobowej

⁶⁷ W sprawie podziału słowiańskich nazw miejscowych, „Onomastica” 39(1994), s. 38, 39-40.

⁶⁸ M a k a r s k i, *Nazwy miejscowości dawnej ziemi przemyskiej*, s. 175, 206.

*Koszel*⁶⁹, ta zaś od *kosz* ‘naczynie plecione z wikliny lub słomy’⁷⁰. Niewykluczone, że nazwa ta może się wywodzić od apelatywu *koszela* ‘pleciony kosz’⁷¹. I w jednym, i drugim przypadku reprezentuje typ staropolskich odapelatywnych nazw osobowych. Nazwy oparte na tym apelatywie spotykamy także na innych obszarach Słowiańszczyzny, por. *Koszele* (wieś w powiecie wołkowyjskim), *Koszelówka* (powiat gostyński)⁷² i łosicki. Interesujące, a nie uwzględnione przez autorkę, wydają się również zapisy z XVIII wieku: *Młyn Koszele* 1786 Perthes, *Koszele Młynarze* 1793 SUM. Pierwszy z nich to zestawienie z nazwą młyna derywowaną od nazwy osobowej. Kolejny zapis informuje nas o tym, że rodzina *Koszeli*, podobnie jak *Sikliwców*, trudniła się zawodowo młynarstwem.

Przedstawione tutaj nazwy własne po raz kolejny dowodzą, jak ważne jest zgromadzenie odpowiedniej bazy źródłowej dla prac onomastycznych. Tylko dostatecznie bogata dokumentacja filologiczna pozwala dotrzeć do wyjściowych form toponimów często zmieniających swoją postać. Niejednokrotnie dzisiejsza forma nazwy jest już tylko refleksem wyjściowej postaci. Analiza historycznego znaczenia toponimu bez uwzględnienia jego historycznych zapisów daje fałszywe wyniki lub jest niekiedy zupełnie niemożliwa. Bardzo pożyteczna może okazać się tutaj współpraca onomastyki z innymi dziedzinami nauki, zwłaszcza historią osadnictwa i geografią terenu. Znajomość kontekstów historycznych, kulturowych, stratygrafii osadniczej ułatwia analizę i interpretację nazw zarówno pod względem semantycznym, jak i strukturalnym. Współdziałanie językoznawcy z historykiem, geografem czy archeologiem przynosi zamierzone efekty, a wnioski historyczno-językowe są wtedy bardziej trafne i obiektywne.

Zagadkowe toponimy kryją często w swoich formach archaizmy słowotwórcze i leksykalne, a także relikty starych osad, przez co stają się bardzo ciekawym, ale także i niełatwym przedmiotem dociekań i analiz językoznawczych. Niejednokrotnie defekt źródłowy zmusza do czysto teoretycznych hipotez oraz rekonstrukcji wyjściowych form toponimów opartych na metodzie historyczno-porównawczej oraz badaniach probabilistycznych.

Poza wynikami językowymi wszystkie nazwy miejscowe są cennym materiałem poznawczym, w którym odbija się życie i działalność człowieka,

⁶⁹ R y m u t, dz. cyt., s. 158.

⁷⁰ *Słownik staropolski* [...], t. III, Wrocław 1960-1962, s. 357.

⁷¹ A. C i e ś l i k o w a, *Staropolskie odapelatywne nazwy osobowe*, Wrocław 1990, s. 63.

⁷² SG, IV, s. 483.

historia terenu, jego ukształtowanie, świat roślinny i zwierzęcy, stosunki społeczno-gospodarczo i historyczno-osadnicze. Jak słusznie stwierdził niemiecki uczoney Wilhelm von Humboldt: „Przez nazwy miejscowe, najstarsze i najtrwalsze pomniki dziejowe, opowiada dawno wymarły naród swoje dzieje; zachodzi tylko pytanie, czy jego głos pozostaje dla nas jeszcze zrozumiały?”⁷³.

WYKAZ SKRÓTÓW

SKRÓTY ŹRÓDEŁ DRUKOWANYCH

- Chrzan – Karta dawnej Polski z przyległymi okolicami krajów sąsiednich na 1:300 000, opracował i wydał W. Chrzanowski, Paryż 1859 (BUKUL, Zbiory Kartograficzne).
- Kolberg – Mapa jeneralna Województwa Lubelskiego – 7 Mil Polskich każda po 8 Wiorst Rosyjskich, w: J. K o l b e r g, Atlas Królestwa Polskiego, 1827 (BUKUL, Zbiory Kartograficzne).
- Mapa – Mapa topograficzna Polski. Tomaszów Lubelski. Skala 1:100 000, Oddział Topograficzny Sztabu Generalnego WP, Państwowe Przedsiębiorstwo Geodezyjno-Kartograficzne, Wojskowe Zakłady Kartograficzne, Warszawa 1999.
- MTP – Mapa topograficzna Polski. Skala 1:100 000, wyd. Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1938 (BUKUL, Zbiory Kartograficzne).
- Perthes – Mappa szczegulna (!) wojewodztwa podlaskiego zrzadzona z innych mapp mieyscowych tak dawniey i swiezo odrysowanych tudziez goscincowych i niewatpliwych wiadomości wszystko według reguł geograficznych i obserwacyi astronomicznych przez... Karola de Perthees..., [bmw.] 1795. Skala 1:225 000 (BUKUL, Zbiory Kartograficzne).
- Sch – Schymatism vseho klyra ruskoho-katoličeskoho eparchi peremyskoi, Pere-myśl 1873, 1880.
- SG – Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski i W. Walewski, t. I-XV, Warszawa 1880-1902.
- Tabella – Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności, t. I-II, Warszawa 1827.
- UN – Urzędowe nazwy miejscowości i obiektów fizjograficznych pod red. W. Taszyckiego. 120. Powiat tomaszowski, województwo lubelskie. Opracował L. Kaczmarek. Urząd Rady Ministrów [Warszawa] 1970.
- ŹDz – A. J a b ł o n o w s k i, Polska XVI wieku pod względem statystycznym, t. VIII, cz. 1. Ziemie Ruskie. Ruś Czerwona, Warszawa 1902, Źródła dziejowe, t. XVIII, cz. 1.

⁷³ Cytat za: R o s p o n d, *Słownik etymologiczny*, s. 5.

SKRÓTY ŹRÓDEŁ RĘKOPIŚMIENNYCH

- Mappa – Mappa dioeceseos chelmensis et belzensis... ritus graeco-catholici... Liesganino curravit anno 1782. Skala ok. 1:300 000 (BUKUL, Zbiory Kartograficzne).
- MK – Nazwy terenowe zebrane drogą eksploracji w terenie przez autora niniejszego opracowania.
- SUM – Summaryusz Ogulny (!) Lasów na wiazdy podzielonych w Państwie Ordynacyi Zamoyskiej Chmielka y Tarnawatce z Mappów Lasowych przez Geometrów deliniowanych, 1793 (AP Lublin).

ON THE TOPONYMY OF ROZTOCZE

S u m m a r y

The author presents a semantic and structural analysis of several puzzling toponymies from the south-east Lublin region. They are the following names of villages: *Teniatyska*, *Podrusów*, and parts of villages and hamlets: *Sikliwce*, *Rebizanty*, *Koszele*. Probabilistic research, studies on their history and settlement, a reconstruction of the starting forms of toponymies have made the author to arrive at the following conclusions:

1. *Teniatyska* is a cultural name connected with the Ukrainian appellation *teneta*. Primarily, it most probably defined a place where traps or nets were laid. It cannot be excluded that such a place was a water mill of which mention has been made in the notes. Another interpretation allows for the starting form *Teniatyn*. Then the personal name would be included in the toponym *Teniata* (Pol. *Tenięta*). A change in the form of the toponym *Teniatyn* > *Teniatyszcze* would be linked with the establishment of a new settlement in place of the deserted one, once inhabited.

2. *Podrusów* refers to the topographic or water name *Rusiec*, one that is analogous to the names of the proximate settlements, cf. *Susiec*.

3. *Sikliwce* is an ethnic name, most probably primarily referring to a water environment - a near-by stream. With, the name would change its category from the category of ethnic names to the family ones. The process of anthroponimization had taken place in another local name of that area - i.e. *Rebiznaty*, primarily,

4. *Koszele* is a typical family name from the personal name *Koszel*, and the latter is derived from *kosz* (basket), "a vessel woven from straw and straw."

Translated by Jan Kłos

Słowa kluczowe: toponimia, Roztocze, nazwy własne.

Key words: toponymy, Roztocze, proper noun.